

Janusz Gręźlikowski

Komunia wielkanocna w polskim ustawodawstwie synodalnym XIII-XVIII wieku

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 57/3, 127-163

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ GRĘŻLIKOWSKI

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

KOMUNIA WIELKANOCNA W POLSKIM USTAWODAWSTWIE SYNODALNYM XIII-XVIII WIEKU

Treść: Wstęp. – 1. Komunia wielkanocna w kościelnym ustawodawstwie powszechnym. – 2. Obowiązek Komunii wielkanocnej w dawnych postanowieniach synodalnych. – 3. Wpływ i znaczenie ustawodawstwa powszechnego na kształt polskiego ustawodawstwa synodalnego. – Zakończenie.

Wstęp

Źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego i całej ewangelizacji oraz misji Kościoła jest Eucharystia, która stanowi jednocześnie ważny miernik religijności każdej wspólnoty chrześcijańskiej¹. Z niej Kościół czerpie duchowe energie do pełnienia swej misji i posłannictwa. Ona daje mu siłę do wzrostu, jednoczy go i jest jego sercem, sakramentem, który cudownie wyraża i urzeczywistnia wspólnotę ludu Bożego². Wierni przez uczestniczenie we Mszy świętej oraz przyjmowanie Komunii świętej w konkretny sposób – jak przypomina Sobór Watykański II – przedstawiają jedność Ludu Bożego, wzbogacają i umacniają Kościół, którego stosownym znakiem i cudowną przyczyną jest Najświętszy Sakrament³. Eucharystia jest „pokarmem i napojem, aby zasilać i ubogacać ludzkiego ducha, jest środkiem uświęcania i lekar-

¹ Por. KL, 10.

² Por. KK, 11; JAN PAWEŁ II, *Homilia na zakończenie międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego*, w: Jezus Chrystus wczoraj dziś i na wieki. Przemówienia z pielgrzymki apostołskiej Jana Pawła II do Polski w 1997 roku, Ząbki 1997, s. 25.

³ Por. DK, 5.

stwem. Kto chce osiągnąć życie wieczne w Bogu, potrzebuje Eucharystii⁴. Dlatego życzeniem Kościoła było i jest, aby wierni często, a nawet codziennie, przyjmowali Komunię świętą⁵. Prawodawca kościelny nakłada na każdego wiernego obowiązek przyjmowania Komunii świętej przynajmniej raz w roku w okresie wielkanocnym⁶. Obowiązek ten wynika bezpośrednio z prawa Bożego⁷. Skoro została ustanowiona przez Chrystusa jako sakrament na życie wieczne oraz stanowi dopełnienie włączenia do Kościoła i jest źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego, to wypada i należy przystąpić do niej przynajmniej w okresie wielkanocnym, gdyż została ustanowiona podczas Ostatniej Wieczerzy celem utrwalenia Ofiary Krzyża i jest pamiątką Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa⁸.

Mając powyższe na uwadze, polskie ustawodawstwo synodalne, które stanowiło i stanowi echo powszechnego prawodawstwa kościelnego, wiele miejsca i uwagi poświęcało i poświęca sakramentowi Eucharystii, w której sam Chrystus jest obecny, ofiaruje się i jest spożywany, a Kościół ustawicznie nim żyje i wzrasta⁹. Z tych racji kościelna myśl religijna wracała do Eucharystii w ciągu wieków nieustannie, wyjaśniając jej tajemnicę, broniąc przed błędami, określając normy prawne co do jej sprawowania, przechowywania, udzielania i przyjmowania. Fundamentalne i zasadnicze znaczenie w kształtowaniu norm prawnych w tym względzie miały uchwały soborów powszechnych i ustawodawstwo partykularne, które w oparciu o ustawodawstwo powszechne kształtowało rzeczywistość eucharystyczną, także Kościoła w Polsce. Odnosi się to również do podejmowanego tutaj zagadnienia Komunii wielkanocnej, kiedy to polskie ustawodawstwo synodalne

⁴ Por. JAN PAWEŁ II, *Homilia na zakończenie międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego...*, s. 30-31.

⁵ Por. DKW, 15; Zob. kan. 863 KPK z 1917 r. oraz kan. 898 KPK.

⁶ Por. kan. 920 KPK.

⁷ Zob. *Bierzcie i jedzcie to jest Ciało moje* (Mt 26, 26); *jeżeli nie będziecie spożywali Ciała Syna Człowieczego i nie będziecie pili Krwi Jego, nie będziecie mieli życia w sobie* (J 6, 53); *Czyńcie to na moją pamiątkę* (1 Kor 11, 24).

⁸ T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. II, Olsztyn 1986, s. 386.

⁹ Zob. kan. 897 KPK; Por. KL, 10, 47; KK, 3, 7, 11, 17, 28; DK, 5; DM, 9; DE, 2.

w różnych okresach i przy różnych okazjach podejmowało tematykę obowiązku przyjmowania Eucharystii w okresie wielkanocnym. Warto przyrzeć się polskiemu ustawodawstwu synodalnemu pod tym kątem i przeprowadzić pewnego rodzaju przegląd i analizę postanowień polskich synodów legackich, prowincjonalnych i diecezjalnych w Polsce przedrozbiorowej, zwracając szczególną uwagę na to, w jaki sposób ustawodawstwo to regulowało kwestię obowiązku przyjmowania Komunii świętej w okresie wielkanocnym. Okres ten jest dość ważny dla polskiego ustawodawstwa synodalnego, gdyż głównie w tym okresie ustawodawstwo to odgrywało zasadniczą rolę w kształtowaniu życia religijnego Kościoła w Polsce. Zabory i czas niewoli spowodowały, iż działalność synodalna ustała, a odżyła dopiero w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej, a szczególnie po Soborze Watykańskim II. Wtedy natomiast kwestie Komunii wielkanocnej w Kościele regulowało ustawodawstwo kodeksowe z 1917 i 1983 r., na które powoływały się późniejsze uchwały synodalne.

1. Komunia wielkanocna w kościelnym ustawodawstwie powszechnym

W pierwszych wiekach Kościoła wierni przystępowali do Komunii świętej codziennie, a przynajmniej bardzo często, szczególnie zaś w każdą niedzielę. Tak na Wschodzie, jak i na Zachodzie, wierni przystępowali do Komunii świętej w każdą niedzielę, co jednocześnie łączyło się z uczestnictwem we Mszy świętej. Czynili to z jakże jeszcze żywej i młodej tradycji nauki Chrystusowej i apostoelskiej. Co więcej, chrześcijanie tych czasów, starali się przystępować do Komunii świętej codziennie, czynili to jednak nie z wyraźnego nakazu, ale za radą Ojców Kościoła, szczególnie Orygenes, który uważał codzienną Komunię świętą za obowiązek wszystkich chrześcijan¹⁰.

Kiedy Kościół wyszedł z katakumb i chrześcijanie uzyskali wolność religijną, osłabła nieco gorliwość eucharystyczna. Wynikało to z faktu, iż o ile w pierwszych wiekach Kościoła w szeregi uczniów

¹⁰ J. MIELCZAREK, *Komunia pod dwiema postaciami w ustawodawstwie Kościoła zachodniego. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1983, s. 54-55.

Chrystusa wstępowali ludzie naprawdę ideowi, głęboko religijni, z najczystszyimi intencjami, to teraz do Kościoła zaczęli napływać również i ludzie nieszczerze nawróceni oraz szukający kariery politycznej i państwowej. W takich okolicznościach ilość nowych chrześcijan nie szła w parze z gorliwością w służbie Bożej i w uczestnictwie w sakramentach¹¹. Można powiedzieć, że poczynając od połowy IV wieku słabnie częstotliwość przyjmowania Komunii świętej przez wiernych tak na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Jednocześnie od tego okresu, aż po Sobór Laterański IV rozwijają się w Kościele dwa nurty w poglądach na częstotliwość przyjmowania Komunii świętej przez wiernych. Z jednej strony Ojcowie Kościoła i pisarze kościelni, którzy nie tylko głosili prawdy wiary i bronili czystości nauki Kościoła, ale też spełniali rolę „kanonistów” interpretujących prawo Boże i kościelne, zachęcali wiernych do częstej Komunii świętej, nawet codziennej. Z drugiej strony napotykały kanony synodów partykularnych, liczące się z możliwościami i praktyką wszystkich wiernych, a nie tylko wybranych i bardziej pobożnych, nakazujące pewne minimum w przyjmowaniu Eucharystii, a mianowicie raz lub kilka razy w roku. Oba te nurty w ciągu wieków przeplatają się wzajemnie i uzupełniają, wychodząc naprzeciw praktykom tych wiernych, którzy usprawiedliwiali swe lenistwo w przyjmowaniu Komunii świętej twierdzeniem, iż po dłuższej przerwie można godniej i lepiej być przygotowanym do przyjęcia Ciała Pańskiego¹².

Wraz zatem ze wzrostem liczby wiernych z jednej i malejącej pobożności z drugiej strony, Kościół nałożył prawnie lub zwyczajowo obowiązek przyjmowania Komunii świętej kilka razy w roku. Dość powszechny był zwyczaj komunikowania trzy lub cztery razy w roku, na Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego, a także w uroczystość św. Piotra i Pawła oraz Wniebowzięcia Matki Bożej¹³. Mimo jednak takiego zalecenia, które podejmowały synody oraz bi-

¹¹ Tamże, s. 56-57.

¹² M. PASTUSZKO, *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, Kielce 1997, s. 188-190.

¹³ E. PRZEKOP, *Sakramenty święte w prawie katolickich Kościołów Wschodnich*, Lublin 1979, s. 56.

skupi w swoich zarządzeniach, nakazy te nie były przestrzegane i stosowane. Czyniono jednocześnie wysiłki przywrócenia częstszej Komunii świętej, zwłaszcza we wszystkie niedziele roku, a szczególnie niedziele Wielkiego Postu. Nie było to takie łatwe, bowiem większość wiernych zaledwie raz w roku przystępowała do Komunii świętej, co było powodowane między innymi pojawieniem się pojęcia tzw. „komunii duchowej”. Wierni uważali, iż kapłan sprawujący Eucharystię przyjmuje Komunię świętą w ich zastępstwie. Tym samym zwalniali się z komunikowania. Nadto nie było w ustawodawstwie kościelnym powszechnie obowiązującej normy co do przyjmowania Eucharystii. Przepisy zawarte w różnych synodach i zbiorach prawnych podawały różne normy w tak ważnej kwestii. Dlatego zachodziła potrzeba, by najwyższy autorytet kościelny zabrał głos w tej sprawie. Stało się to na Soborze Laterańskim IV (1215 r.)¹⁴.

Konstytucja 21 Soboru Laterańskiego IV, powszechnie znana jako dekret *Omnis utriusque sexus* stwierdzała, że każdy wierny po dojściu do używania rozumu, powinien przynajmniej raz w roku wypowiadać się u swojego duszpasterza i przyjąć na Wielkanoc Komunię świętą. Proboszcz mógł w poszczególnych wypadkach i dla słusznej przyczyny wyznaczyć inny termin przyjęcia Komunii. Wymagania, niewątpliwie bardzo niewielkie, obwarował Sobór sankcją utraty prawa wstępu do kościoła i pozbawienia pogrzebu kościelnego w wypadku braku oznak żalu przed śmiercią. Sobór zatem nałożył obowiązek przyjmowania Komunii świętej przynajmniej raz w roku w okresie paschalnym, a więc wtedy, gdy rozważamy w sposób szczególny tajemnice śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, czego właśnie uobecnieniem jest Eucharystia¹⁵.

Od tego czasu pojawia się w Kościele prawny obowiązek Komunii wielkanocnej. Dekret soborowy cieszył się wielką powagą i stanowił jedyne wówczas prawo powszechne dotyczące obowiązku przystąpienia do sakramentu pokuty i przyjęcia Komunii świętej wielkanocnej. Jego uchwały znalazły odbicie w późniejszym prawie synodal-

¹⁴ M. PASTUSZKO, *Najświętsza Eucharystia...*, dz. cyt., s. 191-193.

¹⁵ Conc. Lat. IV, c. 21. *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna 1973, s. 245; Zob. *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, pr. zb. pod red. J. Kudasiewicza, Warszawa 1981, s. 430-431.

nym wielu krajów, jak też w nauczaniu papieży¹⁶. Analizując źródła historyczne należy stwierdzić, że obowiązek Komunii wielkanocnej datuje się nie od 1215 roku, ale od czasów Ostatniej Wieczerzy, albowiem chrześcijanie w ciągu wieków wypełniali ten obowiązek i go nie podważali mimo różnych trudności i zaniedbań. Trudność polegała na określeniu autorytatywnym, czy Komunia wielkanocna czyni załość przykazaniu Bożemu komunikowania, w myśl słów Chrystusa: *To czyńcie na moją pamiątkę*¹⁷. W słowach tych można doszukiwać się nie tylko obowiązku komunikowania, ale i określonego czasu przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej. Czasem tym była Pascha – Wielkanoc. Za taką interpretacją przemawia historia tego zagadnienia.

Dekret soborowy *Omnis utriusque sexus* potwierdził i usankcjonował tę praktykę coraz bardziej zaniedbywaną przez część chrześcijan, wprowadzając nakaz rocznej spowiedzi i Komunii wielkanocnej pod sankcją karną. Była to pierwsza ustawa regulująca częstotliwość przyjmowania Komunii świętej obowiązująca w całym Kościele, którą potem przypominał i nakazał zachowywać Sobór Trydencki¹⁸, a która znalazła odbicie w synodach prowincjalnych, legackich i diecezjalnych tamtego czasu, kształtując praktykę przyjmowania Komunii wielkanocnej.

Bardzo precyzyjnie i szczegółowo regulował sprawę Komunii świętej wielkanocnej Kodeks z 1917 roku. Czynił to w trzech kano-nach (859-861). Według kan. 859 każdy wierny, po dojściu do wieku rozeznania, tj. do używalności rozumu, powinien raz w roku, przynajmniej na Wielkanoc, przyjąć sakrament Eucharystii, chyba że za radą własnego kapłana, dla jakiejś rozumnej przyczyny wstrzyma się na określony czas. Prawodawca kościelny wskazywał jednocześnie, iż Komunia wielkanocna powinna być przyjęta w czasie od Niedzieli Palmowej do Niedzieli Przewodniej, jednak ordynariusz miejsca mógł, gdy zachodziła potrzeba ze względu na okoliczności osób i miejsc, czas ten dla swoich wiernych antycypować albo przedłużać. Antycypa-

¹⁶ M. PASTUSZKO, *Najświętsza Eucharystia...*, dz. cyt., s. 193-194.

¹⁷ Łk 22, 19.

¹⁸ Conc. Trid., sess. c. 6 de Sanc. Euch. sacr.; Zob. J. GRĘZLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji wrocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, Wrocław 2000, s. 56.

cja nie mogła mieć miejsca przed czwartą niedzielą Wielkiego Postu, a przedłużyć tego terminu nie można było poza uroczystość Trójcy Świętej¹⁹. Według zapisu paragrafu 3 tegoż kanonu, wiernych należało informować, aby obowiązek Komunii wielkanocnej spełniali w swojej parafii. Jeżeli ktoś w obcej parafii zadośćuczynił temu obowiązkowi, powinien powiadomić o tym swego własnego proboszcza²⁰. Odpowiedzialność za wypełnienie tego obowiązku wobec osób chorych, niedojrzałych spoczywała na tych, którzy sprawowali nad nimi opiekę, czyli – jak zaznaczał kanon – na rodzicach, opiekunach, wychowawcach, spowiednikach i proboszczach²¹. Nie spełniano tego obowiązku jeżeli przyjmowało się Komunię w sposób świętokradzki²².

Obecnie obowiązujące prawo kodeksowe z 1983 r. kwestię Komunii wielkanocnej reguluje w kan. 920 stwierdzając, że *każdy wierny, który już raz przyjął Najświętszą Eucharystię, jest obowiązany przyjmować ją raz w roku. Nakaz ten powinien być wypełniony w okresie wielkanocnym, chyba że dla słusznej przyczyny wypełnia się go w innym czasie w ciągu roku*²³. Prawodawca kościelny nie precyzuje – jak widzimy, co czynił dawny Kodeks – okresu wielkanocnego. W świetle przepisów liturgicznych okres wielkanocny to okres od Wigilii wielkanocnej do uroczystości Zesłania Ducha Świętego. Każda jednak słuszna przyczyna zezwala obecnie na przyjęcie Komunii wielkanocnej poza okresem wielkanocnym, np. w rekolekcje wielkopostne, których celem jest duchowe przygotowanie się do przeżycia tajemnic paschalnych²⁴.

2. Obowiązek Komunii wielkanocnej w dawnych postanowieniach synodalnych

Norma prawa powszechnego o rocznej spowiedzi i Komunii wielkanocnej znalazła swoje odzwierciedlenie i w polskim bardzo bogatym

¹⁹ Zob. Kan. 859 § 1 i 2 KPK z 1917 r.

²⁰ Zob. Kan. 859 § 3 KPK z 1917 r.

²¹ Zob. Kan. 860 KPK z 1917 r.

²² Zob. Kan. 861 KPK z 1917 r.

²³ Kan. 920 KPK.

²⁴ Zob. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, dz. cyt., t. II, s. 386-387.

i różnorodnym ustawodawstwie synodalnym. Pierwszy ślad znajdujemy w statutach synodu wrocławskiego z 1252 roku, które polecały, aby każdy wierny kiedy się wypowiada przynajmniej na Wielkanoc przystępował do sakramentu Eucharystii, chyba że za radą własnego proboszcza lub z powodu innej słusznej przyczyny, na pewien czas miał się powstrzymać od przyjmowania Komunii świętej. W przeciwnym razie – jak stwierdzał prawodawca synodalny – za życia nie będzie miał wstępu do kościoła, a kiedy umrze będzie pozbawiony pogrzebu chrześcijańskiego²⁵. Podobnie mówiły statuty synodu legackiego, biskupa firmeńskiego Filipa, ogłoszone na synodzie w Budzie w 1279 roku wspólnie dla Węgier i Polski. W punkcie 94 czytamy: „kapłani powinni nauczać, szczególnie przed czterdziestodniowym postem, że wszyscy wierni, obojga płci, po dojściu do używania rozumu, powinni wypowiadać się z wszystkich swoich grzechów swojemu proboszczowi przynajmniej raz w roku”²⁶. Punkt 103 natomiast zabraniał kapłanom podawać konsekrowanej hostii dzieciom jako Komunii w dniu Wielkanocy. Nakazywał tylko podawać im poświęcony chleb. Tenże paragraf nakazywał to samo zachowywać w innych przypadkach, w stosunku do osób, kiedy zakazane było udzielanie im Komunii²⁷. Z treści tego paragrafu wynika, że wszyscy wierni mieli obowiązek komunikowania na Wielkanoc, a tym którym prawo tego zabraniało, jak np. dzieciom, obłąkanym, chorym psychicznie, szafarze Komunii świętej mieli obowiązek podawać poświęcony chleb. Normy te co do obowiązkowej Komunii wielkanocnej powtarzały następne synody: wrocławski z 1402 roku²⁸,

²⁵ *Statuta synodalia ecclesiae Nemausensis a. 1252*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. X, *Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 517.

²⁶ *Philippus Firmanus Episcopus Legatus, Synodus Budensis a. 1279*, c. 94. R. HUBE, *Antiquissime Constitutiones Synodales Provinciae Gnesnensis, maxima ex parte nunc primum e condicibus manu scriptis typis mandatae*, Petropoli 1856, s. 143; Por. Z. A. HELCEL, *Zbiór statutów synodalnych polskich powszechnych w prowincji gnieźnieńskiej*, w: *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. I, Warszawa 1856, s. 421.

²⁷ *Philippus Firmanus Episcopus Legatus, Synodus Budensis a. 1279*, c. 103. R. HUBE, *Antiquissime Constitutiones Synodales Provinciae Gnesnensis...*, dz. cyt., s. 150.

²⁸ *Statuta synodalia Nicolai Kurowski episcopi a. 1402*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia Dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae, Varsaviae 1890*, s. 5.

łęczycki z 1408 roku²⁹, gnieźnieński z około roku 1407-1411³⁰, kodyfikacja arcybiskupa Mikołaja Trąby z 1420 roku³¹ i synod poznański z tego samego roku³². Ten ostatni zobowiązywał wiernych do przyjmowania Komunii wielkanocnej albo w święto Zmartwychwstania Pańskiego, albo w Wielki Czwartek, Piątek i Sobotę. Gdyby ktoś wcześniej przystąpił do Stołu Pańskiego, nie czyniłby zadość postanowieniu Kościoła i po raz drugi powinien przystąpić do Komunii świętej.

Synod przemyski z roku 1415 nazywał Wielki Post okresem generalnej Komunii świętej, podobnie jak to czynił synod wrocławski z 1402 roku i nakazywał proboszczom napominać wiernych, aby nie przyjmowali Eucharystii w grzechu ciężkim bądź tajnym czy publicznym, wcześniej się nie wypowiadawszy³³.

Do soboru Trydenckiego nie było w Polsce, jak się wydaje, większych zaniedbań i trudności u wiernych w przystępowaniu na Wielkanoc do Komunii świętej, gdyż statuty synodalne odnoszące się do tego obowiązku pojawiały się sporadycznie, nie były też zbyt liczne, a w swej treści przejawiały częściej intencję przypomnienia, niż nagany czy zaniepokojenia ze strony prawodawcy. Wspomniany synod poznański z 1420 roku³⁴, synod wrocławski z 1446 roku³⁵, wrocławski

²⁹ *Synod łęczycki z 1408 roku* (41). W. ABRAHAM, *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Oss. Nr 1627 z uwzględnieniem materiałów zebranych przez B. Ulanowskiego*, Kraków 1920, s. 27.

³⁰ *Synod gnieźnieński z ok. 1407-1411 roku*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. V, *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 253.

³¹ J. FIJAŁEK i A. VETULANI, *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z 1420 roku*, Kraków 1915-1929-1951, s. 110. Tekst dosłowny jak w statutach legata Filipa. Por. *Philippus Firmanus Episcopus Legatus, Synodus Budensis a. 1279*, c. 94. R. HUBE, *Antiquissime Constitutiones Synodales Provinciae Gnesnensis...*, dz. cyt., s. 143.

³² *Synodus Posnaniensis a. 1420*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. VII, *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952, s. 146.

³³ *Synodus Premyslensis a. 1415*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. VIII, *Synody diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego i ich statuty*, Wrocław 1955, s. 130.

³⁴ *Synodus Posnaniensis a. 1420*. Tamże, t. VII, s. 146.

³⁵ *Synodalia statuta Domini Conradi Episcopi Wratislaviensis a. 1446*. M. MONT-

z 1487³⁶ i 1516 roku³⁷, instrukcja archidiacona warszawskiego Jana z Mrokowa z 1509 roku³⁸, synod gnieźnieński z roku 1512³⁹, łucki z 1519 roku⁴⁰ i wileński z 1528 roku⁴¹ polecały duszpasterzom przypominać wiernym, że każdy po dojściu do wieku używania rozumu powinien przynajmniej raz w roku przystąpić do spowiedzi i przyjąć w czasie wielkanocnym Komunię świętą. Instrukcja powizytacyjna oraz synody łucki i wileński rozumiały zapewne „Pascha”, jako okres od niedzieli Palmowej do oktawy wielkanocnej włącznie, gdyż taki był od 1440 roku przewidziany przez ustawodawcę powszechnego czasokres na spełnienie powyższego obowiązku.

Nie wypełniających przykazania o odbyciu rocznej spowiedzi i przyjęciu Komunii wielkanocnej, z wyjątkiem zwolnionych z tego obowiązku przez własnego proboszcza, względnie mających poważną przeszkodę, pozbawiali ustawodawcy synodalni – zgodnie z prawem powszechnym – wstępu do kościoła i pogrzebu chrześcijańskiego. Instrukcja powizytacyjna Jana z Mrokowa przewidywała tylko karę pozbawienia pogrzebu kościelnego, a synod wileński nie wspominał ani o możliwości zwolnienia, czy raczej przeniesienia terminu spowiedzi i Komunii wielkanocnej, ani o sankcjach karnych, prawdopodobnie dlatego, że jedno i drugie były powszechnie znane.

Liczniesze po soborze Trydenckim synody przyniosły w konsekwencji częstsze przypomnienia o przynajmniej rocznej Komunii świętej. W tym okresie można wyodrębnić dwa różniące się od siebie okresy. Pierwszy (okres od 1440 do 1634 roku), w którym na podstawie konstytucji apostołskiej papieża Eugeniusza IV *Fidei digna relatione* z 8 czerw-

BACH, *Statuta synodalia Sanctae Ecclesiae Wratislaviensis*, Wratislaviae 1855, s. 55-56.

³⁶ *Synodus Wladislaviensis a. 1487*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 23.

³⁷ *Synodus Dioecisana Wladislaviae a. 1516*. Tamże, s. 31.

³⁸ J. FIJAŁEK i A. VETULANI, *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z 1420 roku...*, dz. cyt., s. CLXXVII.

³⁹ *Synodus Gnesnensis a. 1512*. B. ULANOWSKI, *Materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w XVI wieku*, Kraków 1887, s. 359.

⁴⁰ *Synodus Luceoriensis a. 1519* (38). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. III, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949, s. 93.

⁴¹ *Synodus Wilnensis a. 1528* (5). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. II, *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa 1948, s. 122.

ca 1440 roku, obowiązek przyjęcia Komunii wielkanocnej należało spełnić w czasie od okresu Wielkiego Tygodnia i oktawy wielkanocnej⁴². Drugi po roku 1634, w którym to Stolica Apostolska udzieliła Polsce indultu poszerzającego czas przyjmowania Komunii wielkanocnej. Otóż na skutek niemożliwości wypełnienia obowiązku Komunii wielkanocnej w okresie dwóch tygodni wyznaczonych przez Stolicę Apostolską, biskupi polscy wystąpili do papieża o rozszerzenie tego terminu. Papież Urban VIII w breve *Exponi nobis nuper fecerunt* z 1634 roku udzielił indultu zezwalającego na przystępowanie wiernym w Polsce do Komunii wielkanocnej od niedzieli Pasyjnej (obecna V Wielkiego Postu) do II niedzieli po Wielkanocy (obecna III niedziela wielkanocna)⁴³.

Statuty odbytych w pierwszym okresie synodów były na ogół zwięźle sformułowane i zasadniczo zwracały uwagę na sam obowiązek Komunii wielkanocnej jako taki oraz wywiązanie się z niego przez wiernych we własnej parafii, w terminie przewidzianym przez prawo. Sporadycznie tylko wspominały o możliwości odłożenia spowiedzi i Komunii świętej, przystąpienia do nich poza własną parafią oraz o karach za niedopełnienie obowiązku wielkanocnego, zapewne w założeniu, że są to sprawy duchowieństwu i wiernym znane. Taką strukturę miały statuty synodów: wrocławskiego z roku 1580⁴⁴, wileńskiego z 1582 roku⁴⁵, chełmińskiego z 1583 roku⁴⁶, częstkowego włocławskiego odbytego w 1585 roku dla archidiakonu pomorskiego⁴⁷ i włocławskiego z 1586 roku⁴⁸, łuckiego

⁴² *Bullarium Privilegiorum ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, ed. C. Cocquelines, t. III, Romae 1739-1769, cz. 3, s. 33. Zob. P. GASPARRI, *CIC Fontes*, t. I, n. 53, s. 77.

⁴³ *Bullarium Privilegiorum ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio...*, t. VI, cz. 2, s. 9.

⁴⁴ *Synodus Wratislaviensis a. 1580* (29). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. X, s. 580.

⁴⁵ *Synodus Wilnensis a. 1582*. Tamże, t. II, s. 136-137.

⁴⁶ *Constitutiones Synodales Ecclesiae Culmensis a. 1583*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales necnon ordinationes dioecesis Culmensis*, Torunii 1929, s. 43.

⁴⁷ *Acta Synodi Ruralim Decanatum Pomeraniae a. 1585*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 90.

⁴⁸ *Acta et Constitutiones Synodi Dioecesanæ Wladislaviensis habite et promulgatae A. D. 1586*. Tamże, s. 111.

z roku 1589⁴⁹, gnieźnieńskiego z 1620 roku⁵⁰, chełmskiego z 1624 roku⁵¹ oraz *Pastoralna* kardynała Bernarda Maciejowskiego, która wyjątkowo dokładnie i szczegółowo obowiązek ten określała⁵². Za nią czyniły to synody powtarzające w swych statutach dosłownie lub zamieszczając jej tekst na końcu swoich statutow, takie między innymi jak: wileński z 1613 roku⁵³, przemyski z 1621 roku⁵⁴, prowincjalny odbyty w Piotrkowie w 1628 roku⁵⁵, chełmiński z 1641⁵⁶ i 1745 roku⁵⁷, włocławski z 1641 roku⁵⁸, chełmski z roku 1717⁵⁹ i warmiński z 1726 roku⁶⁰.

⁴⁹ Z. CHODYŃSKI, *Acta synodi dioecesanæ Luceoriensis per Bernardum Maciejowskij [...] A. D. MDLXXXIX celebratae*, Warszawa 1875, s. 33.

⁵⁰ *Synodus Archidioecesana Gnesnensis ab [...] Laurentio Gembickij [...] habita Lovicii Anno Domini MDCXX Mense Octobrii Cracoviae A. D. 1621*, tit. Circa Sacramentum Poenitentiae.

⁵¹ *Synod chełmski z 1624 roku*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. IX, *Synody diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego z XVI-XVIII wieku i ich statuty*, Wrocław 1957, s. 157.

⁵² *Epistola Pastoralis Maciejoviana ex mandato [...] Stanislai in Słupow Szmbek [...] ad usum cleri Archidioecesani Gnesnensis reimpressa Anno Domini 1720*, Varsaviae, tit. De Sacrosancta Eucharistia.

⁵³ *Constitutiones Synodorum Dioecesis Vilmensis per [...] Benedictum Woyna [...] diversis temporis in sua Metropoli celebratae [...] Anno 1613*, c. IX.

⁵⁴ *Synodus Dioecesana Praemislensis Anno Domini [...] in Ecclesia Cathedrali Praemislens. Habita. Praesidente [...] Joannae Wężyk [...] Episcopo Praemislensis [...] Anno 1622*, c. XI.

⁵⁵ *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae sub [...] Joanne Wężyk [...] Archiepiscopo Gnesnensi [...] Petricoviae A. D. 1628 [...] celebrata. Epistola Pastoralis ad Parochos Provinciae Gnesnensis Bernardum Maciejowski*, tit. De Sacrosancta Eucharistia.

⁵⁶ *Synodus Culmensis a. 1641*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 188.

⁵⁷ *Constitutiones Synodales Editae et Promulgatae ab [...] Andrea Stanisłao Kostka Comite in Żaluzki, Żaluzkie [...] in Dioecesano Synodo celebrata in Ecclesia Archiepiscopali Lubaviensis [...] Anno Domini MDCCXLV*, c. XXI, s. 121.

⁵⁸ *Synodus Dioecesana sub [...] Mathia Łubieński episcopo Wladislaviensi et Pomeraniae, Wladislaviae, Anno Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Primo, Die Nona Mensis Junii, celebrata*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 228.

⁵⁹ *Synodus Dioecesana Chelmiensis ab [...] Christophoro Joannae in Słupow Szmbek [...] Episcopo Chelmensi nominato Premislensi [...] Crasnostaviae in Ecclesia Cathedrali [...] Anno Domini MDCCXVII*.

⁶⁰ *Synodus Dioecesana Varmiensis Autoritatae [...] Christophori Joannis Comitis in Słupow Szmbek [...] Episcopi Varmiensis et Sambiensis [...] celebrata Anno Domini MDCCXXVI*, c. XIII, s. 42.

Niektóre synody, mianowicie: wrocławskie z 1568⁶¹ i 1628 roku⁶², plockie z roku 1589⁶³ i 1593⁶⁴, wrocławski z 1592 roku⁶⁵, lwowski z 1593 roku⁶⁶, *Pastoralna*⁶⁷ i synod łucki z 1621 roku⁶⁸ zachęcały wiernych do częstszego przyjmowania Eucharystii w ciągu roku, zwłaszcza w większe uroczystości kościelne i w Wielkim Poście, oprócz Komunii wielkanocnej obowiązującej każdego chrześcijanina, o czym dalej przypominały synody siedemnasto i osiemnastowieczne, takie między innymi jak: wrocławski z 1628 roku⁶⁹, chełmskie z 1694⁷⁰ i 1717 roku⁷¹, wileński z roku 1717⁷², gnieźnieński z 1720 roku⁷³, plocki z 1733 roku⁷⁴ i lwowski z roku 1735⁷⁵ oraz Katechizm Rzymski

⁶¹ *Acta Synodi Dioecesanæ Wladislaviæ Anno 1568 per Stanislaum Karnkowski episcopum celebratæ*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 62.

⁶² *Synodus Dioecesana Andreae Lipski Episcopi Wladislaviensis A. D. 1628*. Tamże, s. 192.

⁶³ *Synodus Plocensis a. 1589* (21). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. VI, s. 282.

⁶⁴ *Synodus Plocensis a. 1593*. Tamże, s. 328.

⁶⁵ *Acta et Constitutiones Synodi Dioecesanæ Wratislaviæ A. D. 1592*. M. MONTBACH, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 208.

⁶⁶ *Acta et Constitutiones Synodi Dioecesanæ Leopoliensis Anno Domini Millesimo Quingentesimo Nonagesimo Tertio [...] celebratæ*, c. 1, XVI.

⁶⁷ *Epistola Pastoralis Macieioviana...*, dz. cyt., tit. *De Sacrosancta Eucharistia*.

⁶⁸ *Synodus Luceoriensis a. 1621* (1). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. III, s. 103-104.

⁶⁹ *Synodus Dioecesana Andreae Lipski Episcopi Wladislaviensis A. D. 1628*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 191.

⁷⁰ Synod chełmski z 1694 roku: „Gdyby ktoś nie spowiadał się przynajmniej raz w roku na Wielkanoc i Ciała Pańskiego nie przyjmował, nie mając słusznej przyczyny, niech będzie pozbawiony po śmierci pogrzebu chrześcijańskiego”. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 207.

⁷¹ *Synodus Dioecesana Chelmiensis ab [...] Christophoro Joannae in Słupow Szembek [...] Episcopo Chelmensi nominato Premislensi [...] Crasnostavie in Ecclesia Cathedrali [...] Anno Domini MDCCXVII*, c. IX; Zob. *Synod chełmski z 1717 roku*, c. IX § 3. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 248. Zob. także c. IX § 9. Tamże, s. 256.

⁷² *Decreta Sanctiones et Universa Acta Synodi Dioecesanæ ab [...] Constantino Casimiro Brzostkowski Dei et Apostolicæ Sedis Gratia Episcopo Vilnensi [...] Anno Salutis MDCCXVII celebratæ*, tit. *De Communione Paschali*, s. 62.

⁷³ *Synodus gnesnensis a. 1720* (39). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. V, s. 263.

⁷⁴ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Plocensis sub [...] Andrea Staniśłao Kostka in Żahuskie Żahuski [...] Pultoviae A. D. 1733 celebratæ*, c. XIV, s. 50.

⁷⁵ *Synodus Dioecesana Leopoliensis sub [...] Venceslao Hieronymo de Boguslawice*

ułożony według uchwał soboru Trydenckiego, wydany w języku łacińskim, a przetłumaczony przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Stanisława Karnkowskiego i ponownie wydrukowany dla duchowieństwa metropolii kijowskiej⁷⁶.

Jednocześnie statuty synodalne przypominały nadal o karach za niewypełnienie tego obowiązku, mianowicie pozbawienie prawa wstępu do kościoła, a w wypadku śmierci – prawa do pogrzebu chrześcijańskiego. Spotykamy się z tym w statutach synodalnych diecezji płockiej z roku 1593⁷⁷, w liście pasterskim Bernarda Maciejowskiego⁷⁸, w uchwałach synodalnych diecezji chełmskiej z 1604 roku⁷⁹, gnieźnieńskiej z 1720 roku⁸⁰ i w tak zwanych „causach”, czyli spisie „przyпадków”, w których święte kanony albo prawa kościelne zabraniały zmarłym pogrzebu chrześcijańskiego, jak np. w „causach” podanych przez synod diecezji przemyskiej z roku 1621⁸¹ oraz we wspomnianym synodzie chełmskim z 1694 roku⁸².

Synod włocławski z 1628 roku oprócz zakazu wstępu do kościoła i pozbawienia pogrzebu kościelnego zobowiązywał proboszczów do wygłaszania z ambony nazwisk wszystkich zaniedbujących ten obowiązek⁸³. Zaś synod warszawski z 1720 roku nakazywał sprawę zanie-

Sierakowski [...] Archiepiscopo Matropolitano Leopoliensi in Ecclesia Metropolitana Leopoliensi celebrata, Leopoli 1765, c. IX.

⁷⁶ Katechizm Rzymski z dekretu S. Koncylium Trydenckiego za rozkazem S. Piusa V papieża po łacinie wydany, na język polski powagą niegdyś [...] Stanisława Karnkowskiego arcybiskupa Gnieźnieńskiego, prymasa, przez pytania i odpowiedzi przetłumaczony [...] Felicjanowi Wołodkowiczowi arcybiskupowi metropolie kijowskiemu [...] oraz arcybiskupom i biskupom i duchowieństwu ritus Greco-unito [...] wydrukowany w Wilnie 1762 roku, s. 134-136; Zob. J. GRĘŻLIKOWSKI, *Wkład biskupa Stanisława Karnkowskiego w dzieło recepcji reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej*, Prawo Kanoniczne 44(2001) nr 1-2, s. 178-179.

⁷⁷ *Synodus Plocensis a. 1593*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. VI, s. 328.

⁷⁸ *Epistola Pastoralis Macieioviana...*, dz. cyt., tit. *De Sacrosancta Eucharistia*.

⁷⁹ *Synod chełmski z 1604 roku*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 104.

⁸⁰ *Synodus gnesnensis a. 1720* (39). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. V, s. 263.

⁸¹ *Synodus Premyslensis a. 1621*. Tamże, t. VIII, s. 206.

⁸² *Synod chełmski z 1694 roku*. Tamże, t. IX, s. 207.

⁸³ *Synodus Dioecisana Andreae Lipski Episcopi Wladislaviensis A. D. 1628*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 191.

dbujących Komunię wielkanocną dobrze zbadać i najpierw prywatnie upomnieć, jeżeli zaś wierni się nie poprawią, należało ogłosić, że podlegają wspomnianym karom⁸⁴.

Bardziej rygorystycznie do lekceważących ten obowiązek podchodziły synody: kijowski z 1764 roku⁸⁵ i lwowski z roku 1765⁸⁶. Zobowiązywały upominać i ujawniać tych co nie przystąpili do Komunii wielkanocnej. Jeżeli natomiast po upomnieniu w ciągu ośmiu kolejnych dni obowiązku tego nie spełnili, ich nazwiska były wywieszane na drzwiach kościołów. Synod lwowski nakazywał publikację nazwisk zaniedbujących Komunię wielkanocną na drzwiach kościoła trzykrotnie, a mianowicie w święto Wniebowstąpienia Pańskiego, w niedzielę w oktawie tego święta i w niedzielę Zielonych Świątek oraz dodatkowo ich nazwiska proboszcz miał obowiązek wygłaszać z ambony. Jednocześnie osoby te – w myśl prawodawcy synodalnego – miały zabroniony wstęp do kościoła i były pozbawione pogrzebu chrześcijańskiego. Wspomniany synod lwowski z 1765 roku, zakazał jeszcze chowania ciał zaniedbujących obowiązek Komunii wielkanocnej na miejscu poświęconym.

Statuty synodów: wrocławskiego z 1592 roku⁸⁷, łuckiego z 1607 roku⁸⁸, chełmskiego z roku 1624⁸⁹ oraz włocławskiego z 1628 roku⁹⁰ żądały od proboszczów ustalania liczby wiernych zobowiązanych do spowiedzi i Komunii wielkanocnej. Synod zaś chełmiński z 1641 roku zobowiązywał proboszczów do występowania przeciwko zaniedbu-

⁸⁴ Synod warszawski z 1720 roku (3). P. FABISZ, *Spis kardynałów i biskupów polskich z dodatkiem synodów przez tychże odprawionych*, Oleśnica 1860, s. 26.

⁸⁵ *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxe Kijoviensis publicata ab [...] Josepho Andrea Comite in Żaluskie Junosza Żaluski episcopo Kijiviensis et Czerniechoviensis Culmae in Prussia MDCCLXV*, c. VII, s. 150.

⁸⁶ *Synodus Dioecesisana Leopoliensis ab [...] Venceslao Hieronymo de Boguslavice Sierakowski [...] Archiepiscopo Metropolitano Leopoliensi in Ecclesia Metropolitana Leopoliensi*, c. IX.

⁸⁷ *Synodus Wratislaviensis a. 1592* (23). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. X, s. 63.

⁸⁸ *Synodus Dioecesisana Luceoriensis celebrata Anno Domini MDCVII [...] Zamoscii 1607*, tit. *De Eucharistia*.

⁸⁹ *Synod chełmski z 1624 roku* (11). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 155.

⁹⁰ *Synodus Dioecesisana Andreae Lipski Episcopi Wladislaviensis A. D. 1628 celebrata*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 191.

jącym Komunię wielkanocną⁹¹, a statuty synodów: plockiego z 1593 roku⁹², warmińskiego z 1610 roku⁹³, włocławskiego z 1612 roku⁹⁴ oraz *Pastoralna* nakazywały proboszczom przekazywać Kurii Biskupiej imienne wykazy wszystkich, którzy zaniedbali ten obowiązek. List Pasterski kardynała Maciejowskiego⁹⁵ i synody go przytaczające, takie chociażby jak: wileński z 1613 roku⁹⁶, przemyski z 1621 roku⁹⁷, prowincjalny odbyty w Piotrkowie w 1628 roku⁹⁸, chełmiński z 1641⁹⁹ i 1745 roku¹⁰⁰, włocławski z 1641 roku¹⁰¹, chełmski z roku 1717¹⁰² i warmiński z 1726 roku¹⁰³, domagały się, aby proboszczowie prowa-

⁹¹ *Synodus Culmensis a. 1641*, tit. *De Communione Paschali*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 127.

⁹² *Synodus Plocensis a. 1593*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. VI, s. 328.

⁹³ *Synodus Varmiensis a. 1610*. Z. CHODYŃSKI I E. LIKOWSKI, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum in provincialium et dioecesanarum Regni eiusdem ad summum collectae*, Posenianae 1883, t. II, s. 395.

⁹⁴ *Acta et Constitutiones Synodi Wladislaviensis Anno Domini millesimo sexcentesimo duodecimo, die 22 mensis maii Vladislaviae celebratae* (16), *Prawo Kanoniczne* 14(1972) nr 3-4, s. 208-209.

⁹⁵ *Epistola Pastoralis Macieioviana...*, dz. cyt., tit. *De Sacrosancta Eucharistia*.

⁹⁶ *Constitutiones Synodorum Dioecesis Vilnensis per [...] Benedictum Woyna [...] diversis temporis in sua Metropoli celebratae [...] Anno 1613*, c. IX.

⁹⁷ *Synodus Dioecessana Praemislensis Anno Domini [...] in Ecclesia Cathedrali Praemislensis. Habita. Praesidente [...] Joannae Wężyk [...] Episcopo Praemislensis [...] Anno 1622*, c. XI.

⁹⁸ *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae sub [...] Joanne Wężyk [...] Archiepiscopo Gnesnensi [...] Petricoviae A. D. 1628 [...] celebrata. Epistola Pastoralis ad Parochos Provinciae Gnesnensis Bernardum Maciejowski*, tit. *De Sacrosancta Eucharistia*.

⁹⁹ *Synodus Culmensis a. 1641*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 188.

¹⁰⁰ *Constitutiones Synodales Editae et Promulgatae ab [...] Andrea Stanislawo Kostka Comite in Żaluzki, Żaluzkie [...] in Dioecessano Synodo celebrata in Ecclesia Archipresbyterali Lubaviensis [...] Anno Domini MDCCXLV*, c. XXI, s. 121.

¹⁰¹ *Synodus Dioecessana sub [...] Mathia Łubieński episcopo Wladislaviensi et Pomeraniae, Wladislaviae, Anno Millesimo Sexcentesimo Quadagesimo Primo, Die Nona Mensis Junii, celebrata*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 228.

¹⁰² *Synodus Dioecessana Chelmiensis ab [...] Christophoro Joannae in Słupow Szembek [...] Episcopo Chelmiensi nominato Premislensis [...] Crasnostaviae in Ecclesia Cathedrali [...] Anno Domini MDCCXVII*, c. 28.

¹⁰³ *Synodus Dioecessana Varmiensis Autoritatae [...] Christophori Joannis Comitis in Słupow Szembek [...] Episcopi Varmiensis et Sambiensis [...] celebrata Anno Domini MDCCXXVI*, c. XIII, s. 42.

dzili specjalną księgę ze spisem wszystkich osób opieszających i lekceważących spowiedź i Komunię wielkanocną¹⁰⁴.

Inną znaną cechą tego okresu stanowiła wprowadzona w niektórych diecezjach, po raz pierwszy w Polsce, praktyka wręczania kartek do spowiedzi, które miały pomóc w stwierdzeniu, czy wszyscy parafianie spełnili swój religijny obowiązek wielkanocny. Łączyło się to ze wcześniejszym spisem i ewidencją wszystkich parafian, którzy byli zobowiązani na Wielkanoc do odbycia spowiedzi i przyjęcia Komunii świętej. Kartki te miały być zaopatrzone w pieczęć parafialną oraz prawdopodobnie w imię i nazwisko penitenta. Dalsze ich losy były różne. Biskup wileński Mikołaj Pas zarządził w swoim liście pasterskim z roku 1682, żeby spowiednicy wręczali je penitentom, poświadczając na nich fakt odbycia spowiedzi. Oddawano je przypuszczalnie podczas przyjęcia Komunii wielkanocnej, gdyż proboszczowie mieli obowiązek dopuszczać do niej tylko te osoby, które były zaopatrzone we wspomniane kartki¹⁰⁵. Synody poznańskie z 1689 i 1738 roku nie wzmiankowały o własnoręcznym podpisie spowiednika. Pierwszy nakazywał proboszczom zbierać kartki po minionym czasie Komunii wielkanocnej¹⁰⁶, drugi zaś jeszcze podczas tego okresu¹⁰⁷. Ten ostatni przepis obowiązywał również w diecezji płockiej. Tamtejszy synod z 1733 roku podkreślał, aby za rozdane kartki i wysłuchanie spowiedzi nie obciążano wiernych żadną opłatą lub przymusową pracą i podawano lub zanoszono Komunię wielkanocną chorym i uwięzionym¹⁰⁸,

¹⁰⁴ Zob. Z. CHODYŃSKI i E. LIKOWSKI i, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum...*, dz. cyt., t. II, s. 394-395.

¹⁰⁵ *Modus et Ordo Boni Remigius in Dioecesim Vilnensem introducendi Sanctitas, et ex mandato [...] Nicolai Stephani Pac Episcopi Praeconisati et Administratoris Ecclesiae et Episcopatus Vilnensis traditus Typo, Anno 1682, Die 13 Februarii Vilnae Typis Ac. Soc. Jesu*, s. LIII.

¹⁰⁶ *Synodus Posnaninensis [...] per nos Stanislaum in Magna Witwica [...] in Ecclesia Cathedrali convocata, Anno ab Incarnato Verbo 1689, c. II, tit. De Communione Paschali*.

¹⁰⁷ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Posnaniensis per [...] Stanislaum de Bezdan Hosium [...] Posnaniae A. D. MDCCXXXVIII [...] celebratae*, c. XI, s. 61.

¹⁰⁸ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Plocensis sub [...] Andrea Stanislao Kostka in Żaluskie Żaluski [...] Pultoviae A. D. 1733 celebratae*, c. XVIII, s. 76-77; Zob. także c. XIV, s. 51.

o czym wspominały również synody: wspomniany poznański z 1738 roku¹⁰⁹ i kijowski z roku 1764¹¹⁰. Synod chełmiński z 1745 roku¹¹¹ i wspomniany kijowski z 1764 roku¹¹² żądały, aby kartki do spowiedzi były oddawane spowiednikowi od razu przy konfesjonale.

Synod warmiński z 1582¹¹³ i 1610 roku¹¹⁴ oraz *Pastoralna*¹¹⁵ nie pozwalały na usprawiedliwienie i powstrzymanie się od spowiedzi i Komunii wielkanocnej tym, którzy gniewali się na innych, albo byli uwikłani w proces sądowy, byleby nie ożywiała ich nienawiść do wiodących spór z nimi, pragnienie zemsty lub brak ducha pojednania.

Synody: warmiński z 1610 roku¹¹⁶, płocki z 1733 roku¹¹⁷, poznański z 1738 roku¹¹⁸ i kijowski z roku 1764¹¹⁹ zobowiązywały wszystkich

¹⁰⁹ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Posnaniensis per [...] Stanislaum de Bezdán Hosium [...] Posnaniæ A. D. MDCCXXXVIII [...] celebratæ*, c. XI, s. 62; Por. Z. CHODYŃSKI i E. LIKOWSKI, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniæ et Constitutiones synodorum...*, dz. cyt., t. II, s. 397.

¹¹⁰ *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxe Kijoviensis publicata ab [...] Josepho Andrea Comite in Żaluskie Junosza Żaluski episcopo Kijoviensis et Czerniechoviensis Culmæ in Prussia MDCCCLXV*, c. X, s. 149.

¹¹¹ *Constitutiones Synodales Editæ et Promulgatæ ab [...] Andrea Stanislaŏ Kostka Comite in Żaluski, Żaluskie [...] in Dioecetano Synodo celebrata in Ecclesia Archiepiscopali Lubaviensis [...] Anno Domini MDCCXLV*, c. XVII, s. 108.

¹¹² *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxe Kijoviensis publicata ab [...] Josepho Andrea Comite in Żaluskie Junosza Żaluski episcopo Kijoviensis et Czerniechoviensis Culmæ in Prussia MDCCCLXV*, c. VII, s. 150.

¹¹³ *Synodus Warmiensis a. 1582* (20). F. HIPNER, *Constitutiones synodales Warmienses, Sambianses, Pomesanienses, Culmenses, necnec provinciales Rigenses, Brunsbergæ* 1899, s. 72.

¹¹⁴ *Synodus Warmiensis a. 1610*. Tamże, s. 91.

¹¹⁵ *Epistola Pastoralis Macieŏiŏwiana...*, dz. cyt., tit. *De Sacrosancta Eucharistia*.

¹¹⁶ *Synodus Warmiensis a. 1610*. F. HIPNER, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 92.

¹¹⁷ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Plocensis sub [...] Andrea Stanislaŏ Kostka in Żaluskie Żaluski [...] Pultoviae A. D. 1733 celebratæ*, c. XIV, s. 51; Zob. Z. CHODYŃSKI i E. LIKOWSKI, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniæ et Constitutiones synodorum...*, dz. cyt., t. II, s. 397.

¹¹⁸ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Posnaniensis per [...] Stanislaum de Bezdán Hosium [...] Posnaniæ A. D. MDCCXXXVIII [...] celebratæ*, c. XI, s. 62.

¹¹⁹ *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxe Kijoviensis publicata ab [...] Josepho Andrea Comite in Żaluskie Junosza Żaluski episcopo Kijoviensis et Czerniechoviensis Culmæ in Prussia MDCCCLXV*, c. IX, s. 151.

wiernych, którzy gdzie indziej aniżeli w swojej parafii komunikowali w okresie wielkanocnym, do przedstawienia świadectwa, że spełnili ten chrześcijański obowiązek w innej parafii. Łączyło się to, jak już to było powiedziane, z obowiązkiem przyjmowania sakramentów świętych, w tym i Eucharystii, w swojej parafii i z wyłącznym prawem proboszcza do udzielania sakramentów swoim parafianom, co w sposób zdecydowany podkreślały między innymi synody poznańskie z 1642¹²⁰, 1689¹²¹, 1720¹²² i 1738 roku¹²³, gdzie w sposób szczególny borykano się z tym problemem. W razie wszelkich wątpliwości co do spełnienia obowiązku Komunii wielkanocnej, synod diecezjalny gnieźnieński odbyty w Łowiczu z 1583 roku radził duszpasterzom, aby zgłaszali się do Kurii Biskupiej prosząc o radę, pomoc i wyjaśnienie¹²⁴.

Szczególną wymowę posiadały zarządzenia pasterskie wydane w 1683¹²⁵ i 1684 roku¹²⁶ przez biskupa Kazimierza Bnina Opaleńskiego dla oddanej w 1577 roku przez prowincjalny synod piotrkowski w administrację biskupów chełmińskich, części diecezji pomezańskiej. Wyrażały one usilne zachęty do częstszego, a przynajmniej podczas Wielkanocy, przystępowania do sakramentu pokuty i Eucharystii. Przejawiająca się tam słaba pod tym względem gorliwość religijna, była niewątpliwie skutkiem intensywniejszego oddziaływania na Pomorzu Wschodnim reformacji protestanckiej.

¹²⁰ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Posnaniensis præsidente [...] Andea de Szoldry Szoldrski [...] Anno Domini MDCXLII [...] celebratae in Cathedrali Ecclesia*, tit. *De Sacramento Poenitentiae*.

¹²¹ *Synodus Posnaniensis [...] per Nos Satnislauum in Magna Witwica [...] in Ecclesia Cathedrali convocata, Anno ab Incarnato Verbo 1689*, c. II.

¹²² *Synodus Dioecesana Posnaniensis sub [...] Christophoro Antonio in Słupow Szembek [...] celebrata Anno Domini MDCCXX*, c. V.

¹²³ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Posnaniensis per [...] Stanislaum de Bezdán Hosium [...] Posnaniae A. D. MDCCXXXVIII [...] celebratae*, c. VII, s. 44.

¹²⁴ Z. CHODYŃSKI, *Synodus Archidioecesanæ Gnesnensis præsidente Stanisław Karnkowski [...] Lovicii Anno Domini MDLXXXIII celebrata, nec non articuli alterius synodi eiusdem dioecesis sub Jacobo Uchański archiepiscopo habitae*, Varsaviae 1872, art. XXIV, s. 42.

¹²⁵ A. MANKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 234.

¹²⁶ Tamże, s. 254.

Celem stworzenia jak najdogodniejszej okazji do odbycia spowiedzi i przyjęcia Komunii wielkanocnej, synody często radziły, jak to między innymi czyniły synody wrocławski z 1592 roku¹²⁷ i warmiński z roku 1610¹²⁸, wyznaczyć dla poszczególnych dzielnic miasta czy wiosek należących do parafii oddzielne terminy w przystępowaniu do nich. Zdarzało się bowiem, że w parafiach, które obejmowały kilka wsi oraz w wypadkach, kiedy przybywający z odległych miejscowości wędrowali na próżno i nie odbywszy spowiedzi wracali do domów. Wobec tych faktów i okoliczności proboszczowie mieli ustalać dla mieszkańców poszczególnych wsi tygodnie, a nawet dni, w których by bez trudności i przeszkód mogli przystąpić do sakramentu pokuty i Eucharystii. To samo nakazywał i zalecał czynić synod plocki z 1733 roku¹²⁹. Natomiast synod tej samej diecezji z 1593 roku przestrzegał wiernych przed odkładaniem spowiedzi na ostatnie dni Wielkiego Tygodnia i nakazywał, aby oprócz tej obowiązkowej spowiedzi, każdy przystąpił jeszcze do sakramentu pokuty w okresie Wielkiego Postu, przed niedzielą Palmową¹³⁰.

Po wprowadzeniu przez sobór Laterański IV w 1215 roku obowiązkowej spowiedzi i Komunii wielkanocnej ograniczono termin ich przyjęcia do Wielkanocy, najczęściej – jak wskazują źródła – przystępowano do Komunii od Wielkiego Czwartku do Wielkiej Soboty¹³¹. Było to jednak bardzo uciążliwe i nieraz trudne do zrealizowania, toteż – jak wspomniano – papież Eugeniusz IV poszerzył w konstytucji apostoelskiej *Fidei digna relatione* wydanej dnia 8 czerwca 1440 roku czas Komunii wielkanocnej na okres Wielkiego Tygodnia i oktawę

¹²⁷ *Acta et Constitutiones Synodi Dioecesanæ Wratislaviensis A. D. 1592*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, t. X, s. 634; Por. M. MONTBACH, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 213-214.

¹²⁸ *Synodus Warmiensis a. 1610*. J. HARTZHEIM, *Concilia Germaniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 111.

¹²⁹ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecesanæ Plocensis sub [...] Andrea Stanisłao Kostka in Żalskie Żalski [...] Pultoviae A. D. 1733 celebratae*, c. XIV, s. 52, a także c. XVIII, s. 76.

¹³⁰ *Synodus Plocensis a. 1593*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. VI, s. 326. Zob. W. GÓRALSKI, *Reformistyczne synody plockie na przełomie XVI i XVII wieku*, Płock 1983, s. 116.

¹³¹ W. SCHENK, *Z dziejów liturgii w Polsce*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, t. I, Lublin 1969, s. 162.

wielkanocną¹³². Ale i ten termin z czasem stał się niewystarczającym dla wypełnienia tego obowiązku w Kościele polskim. Toteż na prośbę biskupów polskich papież Urban VIII w breve *Exponi nobis nuper fecerunt* udzielił indultu zezwalającego na przystępowanie w Polsce do Komunii wielkanocnej od niedzieli Pasyjnej (obecna V niedziela Wielkiego Postu) do II niedzieli po Wielkanocy (obecna III niedziela wielkanocna)¹³³. W związku z powyższym, biskupi polscy zebrani w listopadzie 1634 roku na synodzie prowincjalnym w Warszawie włączyli indult do wydanych tam statutów synodalnych, jako obowiązujący¹³⁴.

Ciekawym odchyleniem od przepisów prawa powszechnego i polskiego synodalnego było wyznaczenie na przełomie XVI i XVII wieku, a więc jeszcze przed wejściem w życie indultu Stolicy Apostolskiej z 1634 roku, w diecezjach: włocławskiej, warmińskiej i chełmińskiej, dłuższego okresu dla przyjęcia Komunii wielkanocnej, mianowicie już od niedzieli Pasyjnej. Synody: częstkowy włocławski z 1598 roku odbyty dla archidiaconatu pomorskiego¹³⁵ i warmiński z roku 1610¹³⁶ usprawiedliwiały to od dawna istniejącym zwyczajem, choć pierwszy z nich polecał stosować się wedle możliwości do powszechnie obowiązujących przepisów. Synod zaś chełmiński z 1605 roku tłumaczył to poważnym brakiem kapłanów¹³⁷. Wszystkie wspomniane przyczyny były niewątpliwie rozumne i poważne, uwzględniały przede wszystkim dobro wiernych i dlatego, wydaje się, usprawiedliwiały odejście od przepisów prawa powszechnego.

¹³² *Bullarium Privilegiorum ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, ed. C. Cocquelines, t. III, Romae 1739-1769, cz. 3, s. 33.

¹³³ Tamże, t. VI, cz. 2, s. 9.

¹³⁴ *Synodus Provincialis sub [...] Joanne Wężyk [...] Archiepiscopo Gnesnensi [...] Anno Domini, Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Quarto [...] celebrata, Cracoviae 1636*, tit. *De Communione tempore Paschali*. Por. *Acta Constitutiones Synodi Provincialis in Ecclesia Collegiata S. Joan. Baptistae Warsaviae, die Lunae XIII. Mensis Novembris, et duobus se quentibus, Anno MDCXXXIV celebratae* (b.m.w.) c. IX.

¹³⁵ *Acta Processus Decreta Congregationis Archidiaconatus Pomeraniae [...] Hieronymo Rozdrażow episcopus Wladislaviae et Pomeraniae A. D. 1593*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 146.

¹³⁶ *Synodus Varmiensis a. 1610* (131). F. HIPLER, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 107-108.

¹³⁷ *Synodus Culmensis a. 1605*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 103.

Pomijając wszystkie przedstawione już, a utrzymywane nadal w mocy, wymogi prawne odnośnie do spowiedzi i Komunii wielkanocnej, należy podkreślić, że odbyte w tym drugim (po 1634 roku) okresie synody, wniosły – mimo uzyskanego indultu – dość znaczne zróżnicowanie w przyjmowaniu Komunii wielkanocnej na terenie Kościoła w Polsce. Z poszerzonego przez Stolicę Apostolską czasu Komunii wielkanocnej nie korzystały bowiem wszystkie diecezje. Wyraźne zarządzenia o zastosowaniu się do indultu apostołskiego wydano na synodach: przemyskim z 1636 roku¹³⁸, wrocławskim z 1641 roku¹³⁹, chełmińskim z tego samego roku¹⁴⁰ i z 1745 roku¹⁴¹, poznańskim z roku 1689¹⁴², chełmskim z 1717 roku¹⁴³, warmińskim z 1726 roku¹⁴⁴, płockim z 1733 roku¹⁴⁵, kijowskim z 1764 roku¹⁴⁶ oraz liście pasterskim biskupa wileńskiego Mikołaja Paca z 1682 roku¹⁴⁷.

¹³⁸ *Synodus Premyslensis a. 1636*. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. VIII, s. 224.

¹³⁹ *Acta et Constitutiones Synodi Vladislaviensis Dioecesis A. D. 1641*. Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 228.

¹⁴⁰ *Synodus Culmensis a. 1641*. A. MAŃKOWSKI, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 127.

¹⁴¹ *Constitutiones Synodales Editae et Promulgatae ab [...] Andrea Stanislao Kostka Comite in Żaluski, Żaluskie [...] in Dioecetano Synodo celebrata in Ecclesia Archipresbyterali Lubaviensis [...] Anno Domini MDCCXLV*, c. XVII, s. 108.

¹⁴² *Synodus Posnaniensis [...] per nos Stanislaum in Magna Witwica [...] Episcopum Posnaniensem [...] in Ecclesia Cathedrali convocata, Anno ab Incarnato Verbo 1689*, c. II, s. 41.

¹⁴³ *Synodus Dioecetana Chelmiensis ab [...] Christophoro Joannae in Słupow Szembek [...] Episcopo Chelmensi nominato Premislensi [...] Crasnostaviae in Ecclesia Cathedrali [...] Anno Domini MDCCXVII*, tit. De poenitentiae sacramento; Zob. *Synod chełmski z 1717 roku*, J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IX, s. 256.

¹⁴⁴ *Synodus Dioecetana Varmiensis Autoritatae [...] Christophori Joannis Comitiss in Słupow Szmbek [...] Episcopi Varmiensis et Sambiensis [...] celebrata Anno Domini MDCCXXVI*, c. IX; Zob. *Synodus Varmiensis a. 1726 (IX)*. F. HIPNER, *Constitutiones synodales...*, dz. cyt., s. 191.

¹⁴⁵ *Constitutiones et Decreta Synodi Dioecetanae Plocensis sub [...] Andrea Stanislao Kostka in Żaluskie Żaluski [...] Pultoviae A. D. 1733 celebratae*, c. XIV, s. 50.

¹⁴⁶ *Statuta Synodalia Dioecesis Orthodoxe Kijoviensis publicata ab [...] Josepho Andrea Comite in Żaluskie Junosza Żaluski episcopo Kijiviensis et Czerniechoviensis Culmae in Prussia MDCCLXV*, c. VII, s. 150.

¹⁴⁷ *Modus et Ordo Boni Regiminis in Dioecetim Vilnensem introducendi Sancitus et ex mandato [...] Nicolai Stehpani Pac Episcopi Praeconisati et Administrationis*

Odmienne w tym względzie przepisy obowiązywały w diecezjach: lwowskiej, kamienieckiej, żmudzkiej, wileńskiej (od 1717 roku) i wrocławskiej. Synod lwowski z roku 1641 przewidywał na przyjęcie Komunii wielkanocnej czas od niedzieli Pasyjnej do niedzieli Białej włącznie¹⁴⁸. List pasterski biskupa kamienieckiego Adama Krasieńskiego z 1760 roku podawał jako obowiązujący okres Komunii wielkanocnej – okres od niedzieli Palmowej do niedzieli Białej. Można jednak mieć wątpliwości czy taka była rzeczywiście praktyka w diecezji, gdyż biskup Krasieński ograniczał się tylko do podania w dosłownym brzmieniu encykliki papieskiej *Magna cum animi* z 1751 roku, wstrzymywał się zaś od dopuszczalnego w tej sprawie wyrażenia własnej woli¹⁴⁹. Synody żmudzkie z 1647 i 1752 roku ustalały najdłuższy okres Komunii wielkanocnej, bo od IV niedzieli Wielkiego Postu do uroczystości Zesłania Ducha Świętego włącznie. Pierwszy z nich czynił to w oparciu o udzielony swego czasu indult, przedłużający przez Kongregację Inkwizycji z 1638 roku okres Komunii wielkanocnej na okres dalszych siedmiu lat. Mimo upływu tego czasu prawodawca uważał jednak, że udzielona łaska jako taka nie utraciła swej ważności i do niej się nadal stosowano¹⁵⁰. Drugi natomiast powoływał się na istniejący w tym przypadku już ponad stuletni zwyczaj¹⁵¹. W diecezjach wrocławskiej i wileńskiej wprowadzono jednakowy czas Komunii wielkanocnej, mianowicie od IV niedzieli Wielkiego Postu do III niedzieli

Ecclesiae et Episcopatus Vlnensis traditus Typo Anno 1682, s. LII.

¹⁴⁸ *Synodus Dioecisana Leopoliensis Praesidente [...] Stanislao a Grochowski [...] Archiepiscopo Leopoliense [...] Anno Domini MDCXLI [...] inchoata et Quinta eiusdem finita, Leopolo A. D. 1641*, c. XIV.

¹⁴⁹ *Epistola P[...] Adami in Kraśne Krasieński [...] Episcopi Camenensis Podoliae [...] Ante ingressum ad Ecclesiam Cathedralem Anno Salutis 1760 praemissa, Varsaviae (b.d.w.)*, tit. *De Sacramento Poenitentiae*.

¹⁵⁰ *Collectanea Constitutionum Synodaliū dioecesis Samogitiensis. Supplementum*, tit. *De Communione Paschali*, s. 143.

¹⁵¹ *Synodus Dioecisana Mednicensis seu Samogitiae sub auspiciis [...] Antonii Dominici Cominitis in Łohysk et Bardyczow Tyszkiewicz [...] Anno Domini MDCCLII [...] celebrata, Vilnae (b.d.w.)*, c. VIII, s. 25; Zob. Z. CHODYŃSKI i E. LIKOWSKI, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum...*, dz. cyt., t. II, s. 393.

po Wielkanocy (obecna IV niedziela wielkanocna). Synod wrocławski z 1653 roku wprowadził swoje zarządzenie na podstawie uzyskanego indultu apostolskiego¹⁵², a synod wileński z 1717 roku powoływał się na tego rodzaju praktykę w innych diecezjach i przedłużał czas Komunii wielkanocnej od IV niedzieli Wielkiego Postu do VI niedzieli po Wielkanocy włącznie¹⁵³.

W związku z powyższym zróżnicowaniem należy przypuszczać, że w pozostałych diecezjach polskich nie przestrzegano jednolitego terminu przyjmowania Komunii wielkanocnej. Archidiecezja gnieźnieńska stosowała się z pewnością do indultu apostolskiego z 1634 roku z racji włączenia go do statutów prowincjalnych, które potem powtarzały synody diecezjalne. Synod krakowski z 1711 roku wzmiankował jedynie o częstej spowiedzi oraz obowiązku doniesienia Kurii Biskupiej wszystkich, którzy zaniedbywali obowiązek wielkanocnej Komunii świętej¹⁵⁴. Z innych diecezji nie zachowały się żadne na ten temat źródła prawne.

Pominięty dotąd – ze względu na swój specyficzny charakter – statut synodalny diecezji kamienieckiej (na Pomorzu), która do 1380 roku należała do metropolii gnieźnieńskiej, posiadał nieco posmaku dyscypliny pokutnej z pierwszych wieków chrześcijaństwa. Odbyty w 1204 roku przez biskupa kamieńskiego Segewinusa synod, zabronił kobietom lekkich obyczajów (nierządnicom, prostytutkom) przystępować do Stołu Pańskiego na Wielkanoc i nakazał, aby przyjmowały Komunię świętą wielkanocną w Wielki Piątek, celem napiętnowania ich stylu życia i pobudzania ich do poprawy¹⁵⁵. Wydaje się, że ten unikalny

¹⁵² *Synodus Dioeciesana Wratislaviensis a. 1653* (41). J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. X, s. 703; Por. M. MONTBACH, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 289-290.

¹⁵³ *Decreta Sanctiones et universa acta synodi dioeciesanae ab [...] Constantino Casimiro Brzostkowski [...] Episcopo Vilnensi [...] Anno Salutis MDCCXVIII [...] in sua Cathedrali Ecclesia Vilnae celebratae*, § IV De Communione Paschali, s. 62; Por. Z. CHODYŃSKI i E. LIKOWSKI, *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et Constitutiones synodorum...*, dz. cyt., t. II, s. 393.

¹⁵⁴ *Synodus Dioeciesana ab [...] Casimiro a Lubna Lubieński [...] Episcopo Cracoviensi [...] celebrata [...] Anno Domini MDCCXI* (b.m. i d.w.), c. XIX, s. 32.

¹⁵⁵ *Synod kamieniecki z ok. 1204 roku*. J. HARTZHEIM, *Concilia Germaniae...*, dz. cyt., t. III, s. 483.

przepis diecezji nadbałtyckiej miał na względzie przypadki zachodzące przede wszystkim w miejscowościach portowych.

Interesujące i nie mające nigdzie analogii zarządzenie podawał pierwszy synod chełmski z około 1420 roku. Synod ten po uchwałach synodalnych zamieścił dodatek, który zawierał katalog grzechów, które pociągały za sobą karę wyłączenia z uczestnictwa z generalnej wspólnej Komunii wielkoczwartkowej¹⁵⁶. Jak można wnioskować ze statutów tego synodu, w ówczesnym czasie w diecezji chełmskiej była bardzo ciekawa praktyka pokutna. Za pewne grzechy ciężkie, objęte rezerwatami biskupimi, nakładana była tzw. pokuta uroczysta (*poenitentia solemnis*), której głównym obrzędem było wprowadzenie penitenta do kościoła przez kapłana i następnie symboliczne wyprowadzenie go ze świątyni, po czym ten sam obrzęd dokonywał się powtórnie w Wielki Czwartek w katedrze przez samego biskupa. Za pewne przewinienia i grzechy groziło niedopuszczenie delikwenta w Wielki Czwartek do wspólnej Komunii świętej wszystkich wiernych w kościele parafialnym¹⁵⁷. Należy przypuszczać, że pokuta jak i zakaz uczestniczenia w generalnej Komunii w Wielki Czwartek był nakładany przez kapłanów za najcięższe tylko grzechy, jak zwłaszcza za mężobójstwo i „oppressionem puerorum”. Niedopuszczenie do Komunii świętej było środkiem stosowanym niezależnie (często) od nałożenia pokuty publicznej, także w wypadku przewinień mogących wywołać zgorszenie publiczne. Istniał nawet obszerny katalog takich przewinień, ciągle aktualizowany przez dopisywanie nowych przestępstw i grzechów¹⁵⁸.

Powyższy katalog grzechów i przewinień zawierający obszerne wyliczenie przypadków, w których grzesznikowi należało odmówić prawa udziału w uroczystej Komunii świętej w Wielki Czwartek, nie ma precedensu w polskim ustawodawstwie synodalnym. Stwierdza jednak pośrednio istniejący wówczas w Polsce zwyczaj gremialnego udziału

¹⁵⁶ Synod chełmski z ok. 1420 roku. J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IV, s. 76.

¹⁵⁷ Tamże, s. 76-77.

¹⁵⁸ Tamże, s. 78; Por. B. ULANOWSKI, *O pokucie publicznej w Polsce*, Kraków 1888, s. 43-56.

wiernych w uroczystościach Wielkiego Czwartku i przystępowania do Stołu Pańskiego, co potwierdza synod włocławski z 1402 roku wspominając o generalnej spowiedzi i Komunii świętej raz w roku około Wielkanocy¹⁵⁹. Odmówienie udziału w Komunii świętej było napiętnowaniem grzesznika oraz stanowiło środek do podtrzymywania dyscypliny moralnej wśród wiernych¹⁶⁰.

3. Wpływ i znaczenie ustawodawstwa powszechnego na kształt polskiego ustawodawstwa synodalnego

Wskazany obraz polskiego ustawodawstwa synodalnego okresy XIII-XVIII wieku w odniesieniu do Komunii wielkanocnej budzi zainteresowanie i oczekuje odpowiedzi na pytanie jaki wpływ miało ustawodawstwo powszechne na kształt i uregulowania synodalne biskupów polskich. Jakie znaczenie miało ustawodawstwo powszechne i w jaki sposób kształtowano polskie prawo synodalne omawianego okresu w odniesieniu do kwestii Komunii wielkanocnej? Warto również wskazać jak wyglądała recepcja prawa powszechnego w odniesieniu do Komunii wielkanocnej przez ustawodawców polskich synodów partykularnych.

Generalnie można powiedzieć, że polskie ustawodawstwo kościelne, w głównych zarysach nie różniło się od ustawodawstwa powszechnego regulującego obowiązek Komunii wielkanocnej. Jednakże tu i ówdzie specyficzne warunki miejscowe, religijne i duszpasterskie, podyktowały twórcom poszczególnych ustaw synodalnych oryginalne i ciekawe przepisy prawne odnoszące się do obowiązku Komunii wielkanocnej, które tak w formie, jak i w treści, większy kładły nacisk na pewne problemy lokalne, gdzie indziej nie spotykane lub tak znamienne, że domagały się ujęcia w normy prawne. Dlatego badając polskie ustawodawstwo partykularne Polski przedrozbiorowej napotyka się na różne znane w Kościele powszechnym, ale i oryginalne rozwiązania prawne, które ilustrują, jak Kościół polski poprzez stanowione na sy-

¹⁵⁹ *Statuta synodalia Nicolai Kurowski episcopi Wladislaviensis a. 1402*. Z. CHO-
DYŃSKI, *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁶⁰ J. SAWICKI, *Concilia Poloniae...*, dz. cyt., t. IV, s. 92-93.

nodach prowincjalnych i diecezjalnych prawo podchodził do potrzeb normowania życia eucharystycznego, w tym do spraw związanych z Komunią wielkanocną. Szczegółowo zostało to przedstawione wyżej, obecnie należałoby ukazać najważniejsze elementy tej recepcji oraz ustalić jakimi kanałami i skąd dochodziło do Polski prawo powszechne, w jakich formach i przez jakie dzieła czy zbiory prawne było przyswajane i znane, a także jak było przyjmowane.

Normy prawa kościelnego były potrzebne i konieczne od samego początku chrystianizacji państwa polskiego oraz dla stworzenia organizacji kościelnej i umocnienia oraz pogłębienia życia religijnego¹⁶¹. Należy sądzić, że zbiory prawa powszechnego, obowiązującego wówczas w Kościele, przywozili ze sobą pierwsi misjonarze, rekrutujący się z Włoch, Bawarii i Lotaryngii. Obowiązujące na tych terenach ustawodawstwo kościelne kształtowało zapewne życie religijne wiernych, także w odniesieniu do obowiązku Komunii wielkanocnej. Powyższe przypuszczenia opierają się na stwierdzonych w tym okresie wpływach liturgicznych, które można stwierdzić przeglądając i badając zachowane do dziś rękopisy liturgiczne w różnych polskich bibliotekach kościelnych. Odzwierciedlają one wpływy środowisk z Lotaryngii i Francji północno-zachodniej. A zatem można powiedzieć, że służbę Bożą w Polsce, w tym dyscyplinę co do Komunii wielkanocnej określały zbiory pochodzenia włoskiego, niemieckiego i francuskiego¹⁶².

Spośród zbiorów włoskich najprawdopodobniej stosowane były w Polsce przede wszystkim trzy dzieła treści prawniczej: *Leges Longobardorum* (czyli Liber Papiensis) z początku XI wieku, *Leges Longobardici* (czyli Lombarda) z końca XI wieku i *Capitularia*. Kodeksy

¹⁶¹ Por. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XIII*, Poznań 1962, s. 96, 99, 112; B. KUMOR, *Pierwsze wieki Kościoła w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 11-20; Z. SUŁOWSKI, *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, t. I, Kraków 1966, s. 38-75.

¹⁶² W. SAWICKI, *Pierwsze wieki Kościoła w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 45-49; A. BRÜCKNER, *Dzieje kultury polskiej*, t. I, Warszawa 1939, s. 232-239; A. VETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. I, Lublin 1969, s. 300-391; W. SCHENK, *Pierwsze wieki Kościoła w Polsce. Służba Boża*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. I, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 93-95.

te wylicza najdawniejszy spis książek z 1110 roku, znajdujących się w ówczesnej Krakowskiej Bibliotece Katedralnej¹⁶³. Najbardziej jednak znanym i stosowanym na Zachodzie zbiorem, należącym do grupy włoskiej, była *Collectio Anselmo dedicata*. Szeroko posługiwano się nim na terenie Niemiec i Francji, stąd zachodzi prawdopodobieństwo, iż przywieźli ją misjonarze także do Polski, i że na podstawie tego zbioru zawierającego również przepisy odnoszące się do Komunii wielkanocnej kształtowało się synodalne ustawodawstwo w tej kwestii¹⁶⁴.

Zapewne w Polsce znalazły również zastosowanie zbiory prawne pochodzenia niemieckiego. Polska bowiem przyjęła chrześcijaństwo od Czech, które nie mając jeszcze swojej hierarchii kościelnej, pozostawały pod rządami i kierownictwem duchowieństwa niemieckiego. Niemieckie zaś ustawodawstwo kościelne, a zwłaszcza dwa zbiory: Reginona z Prüm *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis* oraz *Collectio canonum (Decretum)* Burcharda z Wormacji rozpowszechnione było w wielu krajach Europy¹⁶⁵. Ze zbiorów tych podejmujących również obowiązek Komunii wielkanocnej czerpało synodalne ustawodawstwo polskie¹⁶⁶.

Znaczący wpływ na Kościół w Polsce od samego początku jego organizację i dyscyplinę, w tym również na kwestie prawne związane z Komunią wielkanocną, miało ustawodawstwo francuskie. Świadczy o tym chociażby fakt przybycia i osiedlenia się na ziemiach polskich benedyktynów i cystersów francuskich w Lubiążu, Henrykowie czy

¹⁶³ A. VETULANI, *Krakowska Biblioteka Katedralna w świetle swego inwentarza z roku 1110*, *Slavia Antiqua* 4(1953) s. 163-179.

¹⁶⁴ Por. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., s. 257; I. SUBERA, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Warszawa 1977, s. 73; W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej na tle powszechnego prawodawstwa kościelnego*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce...*, dz. cyt., t. I, s. 424, 426, 439.

¹⁶⁵ Por. VAN HOVE, *Prolegomena*, Michliniae 1945, s. 317-321.

¹⁶⁶ Zob. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., s. 257-258; A. VETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce...*, dz. cyt., t. I, s. 392, 395; W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, dz. cyt., s. 424, 426-427, 439.

Jędrzejowie. Ustrój wewnętrzny pierwszych polskich kapituł wskazuje obok niemieckich na wpływy francuskie¹⁶⁷. Historycy prawa kanonicznego wskazują, iż od samego początku w Polsce znane były takie zbiory francuskie jak: Iwona z Cartes: *Tripartita* czyli *Collectio trium patrum* oraz *Decretum* i *Panormia*, powstałe przy końcu XI wieku. Właśnie między nimi *Tripartita* mówiła o obowiązku przyjmowania komunii świętej przez zdrowych, jak i chorych i zachęcała do przyjmowania tego sakramentu w Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego, a także w każdą niedzielę, zwłaszcza w Wielkim Poście, a szczególnie w Wielki Czwartek i Wielką Sobotę¹⁶⁸. Bardzo rozpowszechnionym na Zachodzie był jeszcze zbiór zwany *Regułą Akwizgrańską*, ułożony na początku IX wieku przez Amalariusza z Metz¹⁶⁹.

Tripartita jest tym zbiorem prawa powszechnego, o którym wiemy z całą pewnością, że był w Polsce znany i używany przed Gracjanem. Przywiózł go do Polski w pierwszym dziesięcioleciu XII stulecia współpracownik Iwona – Gallon, późniejszy biskup Paryża, który następnie jako legat papieski, polecił zbiór ten przepisać w Polsce i stąd na 17 ogólnie znanych jego rękopisów, w Polsce znajdują się dwa: jeden w Archiwum Kapituły Krakowskiej, drugi jest własnością Metropolitalnej Kapituły Gnieźnieńskiej¹⁷⁰. Należy przypuszczać, że również inne biskupstwa w Polsce nabyły egzemplarze tego dzieła. Razem z *Tripartitą* dostała się na ziemię polskie *Reguła Akwizgrańska*, znajdująca się na kilkudziesięciu kartach w rękopisie krakowskim¹⁷¹.

¹⁶⁷ Zob. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., s. 257; T. SILNICKI, *Wpływy francuskie na polski Kościół w XI-XIII wieku*, Przegląd Teologiczny 7(1926) s. 49-69; tenże, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*, Warszawa 1953, s. 35, 71-73; Z. SUŁKOWSKI, *Początki Kościoła polskiego*, t. I, Kraków 1968, s. 75; A. VETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury...*, dz. cyt., s. 394-399; W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, dz. cyt., s. 424, 426, 439.

¹⁶⁸ *Ivonis Carnutensis Tripartita*, cap. 33, PL CLXI, 168.

¹⁶⁹ I. SUBERA, *Historia, źródła...*, dz. cyt., s. 80-83.

¹⁷⁰ Tamże, s. 81-82.

¹⁷¹ Zob. Tamże, s. 82; Z. BUDKOWA, *Księgozbiór polskiego uczonego z XII/XIII wieku*, *Studia źródłowe* 1(1957) s. 109-118; W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., s. 258.

Znajdujemy również liczne dowody na to, że prawo powszechne od połowy XII wieku aż do Soboru Trydenckiego było nie tylko znane, ale również stosowane w Polsce¹⁷². Odnosi się to do *Dekretu Gracjana*, *Dekretalów Grzegorza IX*, *Compilatio I, II, III i IV*, *Liber VI, Clementinae* i *Extravagantes*¹⁷³, jak i całego *Corpus Iuris Canonici*, które było źródłem prawa dla całego Kościoła w Polsce w kształtowaniu jego organizacji, prawa synodalnego, życia chrześcijańskiego, w tym również eucharystycznego, przejawiającego się między innymi w obowiązku przyjmowania Komunii w okresie wielkanocnym¹⁷⁴. Stąd można powiedzieć, że dopływające różnymi kanałami i drogami do Polski kościelne prawo powszechne, zawierające się w dziełach i zbiorach prawnych, wywierało znaczący wpływ na kształt polskiego prawa synodalnego. Także dekrety późniejszych soborów i dokumenty prawne wydawane przez papieży w celu kierowania Kościołem, były – jak potwierdza to raz po raz nasze prawo synodalne – nie tylko przyjmowane, ale i pilnie stosowane w pasterskiej trosce o odnowienie i pogłębienie życia religijnego, między innymi w rozumieniu tajemnicy Eucharystii i oraz karności i dyscypliny Kościoła w Polsce¹⁷⁵.

Czynnikami, które ułatwiały rozwój ustawodawstwa partykularnego w Polsce oprócz już wspomnianych zagranicznych dzieł i zbiorów prawnych oraz wpływu soborów powszechnych, jak i wyjazdów duchowieństwa polskiego na studia prawnicze na Zachód, była jeszcze więź ze Stolicą Apostolską¹⁷⁶. Powodowała ona, że biskupi polscy otrzymywali wskazówki z norm i zasad prawa powszechnego oraz pomoc ze strony Stolicy Apostolskiej. Pewnego rodzaju przejawem tej

¹⁷² Zob. A. VETULANI, *Z badań nad znajomością powszechnego prawa kanonicznego w Polsce w XIII wieku*, w: *Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1949, s. 37-55.

¹⁷³ Zob. T. SILNICKI i K. GOŁĄB, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, s. 151-152.

¹⁷⁴ W. SCHENK, *Kościół w Polsce dzielnicowej. Metropolia ostoją jedności*, w: *Historia Kościoła w Polsce...*, dz. cyt., t. I, cz. 1, s. 156; W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, s. 429, 441.

¹⁷⁵ W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, dz. cyt., s. 430-446.

¹⁷⁶ Zob. A. VETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury...*, dz. cyt. s. 391.

pomocy i troski były synody legackie – jako początki ustawodawstwa partykularnego, ale papieskiego¹⁷⁷. Poprzez działalność synodalną legatów zostały stworzone podstawy pod dalszy rozwój ustawodawstwa kościelnego w Polsce. Tym bardziej, że prawo powszechne nakładało na arcybiskupów gnieźnieńskich obowiązek zwoływania synodów prowincjalnych w odpowiednim, przepisany prawem czasie i to pod groźbą surowych kar¹⁷⁸.

Ponieważ działalność legatów papieskich nie była zbyt skuteczna, toteż trzeba było, aby wśród episkopatu polskiego znaleźli się biskupi, którzy by w oparciu o autorytet papieństwa i prawo powszechne wszczęli konsekwentną akcję podnoszenia i wprowadzania w życie Kościoła i wiernych prawa powszechnego. Instrumentem tej działalności, jak i wprowadzanie w życie Kościoła w Polsce wszelkiej reformy oraz innowacji, była właśnie instytucja synodów prowincjalnych. Poczynając od arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219)¹⁷⁹, poprzez arcybiskupa Wincentego z Niałka (1220-1232)¹⁸⁰, arcybiskupa Pełkę (1232-1258)¹⁸¹,

¹⁷⁷ Legat bowiem wydawał statuty powagą papieża, występował zawsze w imieniu papieża. Legaci mieli ponadto za cel swojego działania, oprócz wprowadzania prawa powszechnego do polskiej prowincji kościelnej, regulować i podnosić dyscyplinę kościelną, w tym wskazywać i normować obowiązki duchowieństwa i wiernych w zakresie życia eucharystycznego. Trzeba jednak dodać, że oddziaływanie legatów było sporadyczne, a praktyczna realizacja przepisów i norm przez nich ogłoszonych zależała w dużym stopniu od stanowiska lokalnego episkopatu. A. ETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury...*, dz. cyt., s. 391-392; P. KAŁWA, *Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej*, Lublin 1939, s. 4-5.

¹⁷⁸ M. MORAWSKI, *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*, Włocławek 1935, s. 5-6.

¹⁷⁹ M. FAŁA, *Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza*, *Prawo Kanoniczne* 12(1969) nr 3-4, s. 95-97; J. UMIŃSKI, *Henryk Arcybiskup Gnieźnieński zwany Kietliczem*, Lublin 1926; Zob. M. KOSMAN, *Między ołtarzem a tronem. Poczet prymasów Polski*, Poznań 2000, s. 24-27.

¹⁸⁰ I. SUBERA, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze Zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 40-41.

¹⁸¹ J. NOWACKI, *Arcybiskup Gnieźnieński Janusz i nieznany synod prowincjonalny w roku 1258*, *Leopoli* 1933, s. 3-5; Zob. I. SUBERA, *Synody prowincjonalne...*, dz. cyt., s. 41-46.

arcybiskupa Janusza (1258-1271)¹⁸², arcybiskupa Jakuba Świnke (1283-1314)¹⁸³, arcybiskupa Janisława (1317-1341)¹⁸⁴, arcybiskupa Jarosława Bogorię Skotnickiego (1342-1371)¹⁸⁵ oraz późniejszych arcybiskupów gnieźnieńskich i ich ożywioną działalność synodalną, miała miejsce recepcja prawa powszechnego oraz jego dostosowywanie do potrzeb życia religijnego i rozwoju Kościoła w Polsce¹⁸⁶.

Podczas odbywanych synodów prowincjalnych, których zakres działania obejmował wszystkie sprawy ustawodawstwa i zarządu kościelnego, podejmowano również kwestie związane z pouczeniem w przedmiocie wiary, oczywiście bez rozstrzygnięć dogmatycznych. Poruszano zapewne także i kwestie związane z życiem eucharystycznym Kościoła w Polsce, w tym z obowiązkiem przyjmowania Komunii wielkanocnej oraz rozwojem życia religijnego i moralnego. Granicę jednak uprawnień synodów stanowiło prawo powszechne, co zresztą widać w treści i kształcie uchwał synodalnych. Granica ta nie była jednak bezwzględna. Synody prowincjalne były bowiem źródłem prawa partykularnego, one je wytwarzały, następnie rozwijały, wreszcie broniły go przed prawem powszechnym, dążącym do ujednolicenia dyscypliny prawnej w całym Kościele¹⁸⁷. Należy zaznaczyć, że ustawodawstwo synodów prowincjalnych z jednej strony najlepiej i najściślej formułowało normy prawa partykularnego, z drugiej zaś było kanałem przez który przenikały do prowincji zasady prawa powszechnego; było ono przeto polem, na którym te dwa systemy prawne ze sobą się ścierały, a na którym – do pewnego stopnia – uzewnętrzniała się ich wzajemna siła¹⁸⁸.

¹⁸² J. NOWACKI, *Arcybiskup Gnieźnieński Janusz i nieznany synod prowincjonalny w roku 1258...*, dz. cyt., s. 3-4; I. SUBERA, *Synody prowincjonalne...*, dz. cyt., s. 46-48.

¹⁸³ T. SILNICKI i K. GOŁĄB, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, s. 155-180; M. KOSMAN, *Miedzy ołtarzem a tronem...*, dz. cyt., s. 33-37.

¹⁸⁴ I. SUBERA, *Synody prowincjonalne...*, dz. cyt., s. 57-61.

¹⁸⁵ Tamże, s. 61-66.

¹⁸⁶ P. KAŁWA, *Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego...*, dz. cyt., s. 6-11; T. SILNICKI, *Biskup Nanker*, Warszawa 1953, s. 12-43.

¹⁸⁷ S. KUTRZEBA, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. II, Lwów-Warszawa-Kraków (b.d.w.) s. 99.

¹⁸⁸ Tamże, s. 99-100.

Kiedy instytucja synodów legackich i prowincjalnych była już częściowo wykształcona i funkcjonowała, wchodzi do Polski, pod wpływem uchwały Soboru Laterańskiego IV, instytucja synodu diecezjalnego¹⁸⁹. W myśl rozporządzenia soboru, synod diecezjalny miał być zwoływany co roku, po zakończeniu obrad synodu prowincjalnego, celem ogłoszenia na nim uchwał powziętych przez synod biskupów prowincji. W Polsce natomiast przyjęła się praktyka odwrotna. Biskupi częściej zwoływali w swoich diecezjach synody w celu przygotowania materiałów na zbliżający się synod prowincjalny¹⁹⁰. Odwrotność ta jednak, wydaje się, nie wyszła na szkodę, albowiem synody diecezjalne przygotowywały materiał, problemy i zagadnienia pod przyszłe obrady synodu prowincji. Poza tym synody diecezjalne obradowały nad wprowadzaniem norm prawa powszechnego do diecezji, co było szczególnie widoczne w okresie wprowadzania reformy trydenckiej¹⁹¹. Część synodów dostarczała jednocześnie duchowieństwu poprzez swe statuty podręcznik teologii praktycznej (prawa, teologii pastoralnej i liturgii), który często był ważną wskazówką dla wszystkich obowiązków i czynności duchowieństwa i wiernych, w tym co do uczestniczenia we Mszy świętej i przyjmowania Komunii świętej. Można więc powiedzieć, że synody były środkiem przy pomocy którego kształtowało się życie społeczności religijnej, a w tym pojawiał się problem Komunii świętej wiernych i całego życia eucharystycznego Kościoła. Przy zaniku przyjmowania Komunii świętej przez wiernych, soborowy nakaz powszechny przystępowania do Stołu Pańskiego około Wielkanocy, był gorliwie wprowadzany w życie wiernych przez ustawodawstwo synodalne.

Wydaje się, że można powiedzieć, iż prawo powszechne dostarczyło polskiemu prawu partykularnemu obfitego materiału progra-

¹⁸⁹ Zob. W. WÓJCIK, *Synody polskie w latach 1918-1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Prawo Kanoniczne 13(1970) nr 3-4, s. 128; J. SAWICKI, *Ze studiów nad synodami diecezji wrocławskiej w XIII wieku*, Prawo Kanoniczne 4(1961) nr 1-4, s. 173-175.

¹⁹⁰ W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, s. 453; tenże, *Synody polskie w latach 1918-1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Prawo Kanoniczne 13(1970) nr 3-4, s. 132.

¹⁹¹ Zob. J. GRĘZLIKOWSKI i, *Recepcja reformy trydenckiej...*, dz. cyt., s. 85-100.

mowego, co z kolei ustawodawstwo synodalne wykorzystywało do celów życia i rozwoju Kościoła w Polsce. Ta recepcja nie była tylko czymś biernym, polegającym na przenoszeniu tekstów ze zbiorów czy akt ustawodawczych do statutów partykularnych¹⁹². Autorzy polskich statutów synodalnych w sposób twórczy układali normy prawne dla swoich Kościołów partykularnych, czerpiąc źródła z prawa powszechnego, rozwiązywali też problemy nie tknięte jeszcze przez prawo powszechne, a wymagające rozwiązania w konkretnej sytuacji lokalnej, np. wprowadzanie kartek do spowiedzi wielkanocnej. W tej twórczej, a czasami powielanej tylko pracy ustawodawcy synodálni napotykali również trudności. Albowiem duchowieństwo i wierni żyjący według prawa zwyczajowego nie przyjmowali łatwo norm przynoszonych z zagranicy. Skutkowało to tym, iż ustawodawcy synodálni wprowadzali sankcje karne, także w odniesieniu do obowiązku przyjmowania Komunii wielkanocnej¹⁹³.

Synody polskie czerpiąc zatem z prawa powszechnego, ubogacały to prawo materiałem rodzimym, ujętym przez prawodawcę diecezjalnego czy prowincjalnego, stosownie do potrzeb lokalnych. Wymagało to od redaktorów uchwał synodalnych umiejętności wprawnego i precyzyjnego operowania tekstami ze zbiorów prawa powszechnego, Pisma świętego, pod kątem ich praktycznego i użytecznego zastosowania. Wnikliwości wymagało też zachowanie zwyczajów i ustaw partykularnych przeciwnych prawu powszechnemu. Decydować musiały tutaj racje wyższego rzędu. Gdy w konkretnej sytuacji zachowanie prawa powszechnego nie przyniosłoby zamierzonych przez prawodawcę wyników albo nawet spowodowałoby szkodę duchową, wówczas ustawodawca partykularny występował z inicjatywą zachowania przeciwnego zwyczaju czy normy prawnej. Analogicznej decyzji wymagała sytuacja, gdy prawo powszechne było zbyt trudne lub niemożliwe do realizacji, jak np. było z okresem przystępowania do Komunii wielkanocnej.

¹⁹² W. WÓJCIK, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej...*, dz. cyt., s. 489-490.

¹⁹³ Zob. A. VETULANI, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury...*, dz. cyt., s. 391.

Z konkretnymi przykładami wpływu prawa powszechnego na ustawodawstwo, kształt i kierunek postanowień polskich synodów dotyczących zagadnienia Komunii wielkanocnej możemy spotkać się w wielu konkretnych rozwiązaniach prawnych podejmowanych przez ustawodawstwo synodalne. Synody i tworzone przez nie prawo idąc za wskazaniem prawa powszechnego i przenosząc to prawo na swoje lokalne warunki oraz życie Kościoła i wiernych w Polsce, starało się to prawo odzwierciedlać jak najwierniej w tworzonych normach prawnych, jednocześnie wprowadzając pewne nowe rozwiązania i uregulowania prawne, wymuszane przez polskie zwyczaje i tradycję oraz lokalne warunki życia wiernych.

Zakończenie

Problematyka Komunii wielkanocnej w ustawodawstwie synodalnym Polski przedrozbiorowej stanowi interesujący element życia religijnego i kultycznego Kościoła polskiego tamtego okresu. Życie eucharystyczne Kościoła oraz przyjmowanie Eucharystii przynajmniej raz w roku, było w jakimś stopniu miernikiem i odbiciem ówczesnego życia religijnego, świadczyło o zaangażowaniu, przeżywaniu i rozumieniu prawd wiary oraz pobudzało do życia zgodnego z wiarą i przykazaniami. Wpływało więc na całokształt życia religijnego, któremu podstawy stwarzało między innymi podejście i traktowanie Eucharystii.

Uchwały synodalne regulujące sprawę Komunii wielkanocnej wskazują jak bardzo ustawodawcy synodalni podejmowali troskę o życie religijne wiernych, gdzie Eucharystia miała stanowić źródło i siłę życia religijnego. Podejmując działania ustawodawcze na synodach mieli świadomość, iż bez Eucharystii nie ma Kościoła i życia religijnego, jak również poprzez stanowione prawo wpływali na to, aby wierni poprzez przyjmowanie Komunii świętej realizowali powołanie do świętości i zbawienia. Roczna Komunia święta przyjmowana w okresie wielkanocnym w jakimś stopniu to gwarantowała, stanowiąc pewne minimum jakie wierni mieli zachować.

Zarządzenia zawarte w prezentowanych uchwałach synodalnych Polski XIII-XVIII wieku odnośnie do Komunii wielkanocnej mocno

zaważyły na życiu religijnym w Polsce, w tym na właściwym rozumieniu i podejściu do Eucharystii, kulcie i życiu eucharystycznym duchowieństwa i wiernych świeckich. Statuty synodów składały się bowiem na obowiązujący kodeks polskiego prawa kościelnego. Stąd czerpano wiadomości czym jest Eucharystia, jakie ma znaczenie dla życia i postępowania chrześcijanina, kiedy i jak należy ją godnie i owocnie przyjmować oraz jakie jest minimum jej przyjmowania. Można powiedzieć, że ustawodawstwo synodalne Polski przedrozbiorowej skutecznie zaradzało potrzebom Kościoła polskiego i życiu religijnemu wiernych. Ustawodawcy synodálni zaś stwarzali i budowali fundamenty i korzenie pod naszą wiarę, zasady chrześcijańskiego życia, w tym eucharystycznego.

Easter communion in Polish synodal legislation of XIII-XVIII centuries

Polish synodal legislation in period before Polish partition (XIII-XVIII century) devoted a lot of place and attention to the sacrament of the Eucharist. Church religious idea and Polish bishop' legislation thought of that period explained the mystery of the Eucharist, defended it against mistakes and misunderstanding, specified legal standards for its performance, storage, giving and taking. It also referred to the duty of taking the Holy Communion in Easter time, which is interesting element of religion and cultic life of the Church in Poland. Taking the Eucharist at least once a year was to certain degree a touchstone and reflection of contemporary religious life of the faithful, it showed experiencing and understanding of faith's truths as well as stimulated for living in accordance with the faith and commandments. Therefore it had impact on the whole of religious life.

Polish synodal legislation regulating the issue of Easter Communion indicated how much the synodal legislators took care of supernatural life of the faithful, were the Eucharist was to create the source and strength of religious life. Undertaking the legislation action on the synods, they were aware that without the Eucharist there is no Church and religious life, as well as by created legal regulations they had an impact so the faithful, by taking the Holy Communion, realized vocation for the holiness and salvation. Annual Holy Communion taken in Easter period should guarantee that to some extent, providing certain minimum that the faithful supposed to maintain.

Stipulations included in presented Polish synodal resolutions in XIII-XVIII century regarding the Easter Communion had significant impact on religious life in Poland, including the correct understanding and approach to the Eucharist, cult and Eucharistic life of the priesthood and secular faithful. Synods' statutes composed the valid code of Polish church law, though. From there people took such information and knowledge, as what the Eucharist is, what its meaning for the life and conduct of each Christian is, when and how one should take it with dignity and fruitful effects, as well as what is a minimum of its taking. It can be said that synodal legislation in Poland before partitions provided effective remedy to the needs of Polish Church and religious life of the faithful. Whereas synodal legislators created and built the foundations and roots for our faith, principles of Christian life, including the Eucharistic one.

SŁOWA KLUCZOWE: poskie ustawodawstwo synodalne, Eucharystia, komunია wielkanocna, obowiązek przyjmowania komunii wielkanocnej, polskie prawo synodalne o komunii wielkanocnej

KEY WORDS: Polish synodal legislation, Eucharist, easter communion, the obligation of receiving Holy Communion, Polish synodal legislation about easter communion